

Landgoed De Vrijenberg en de Loenense waterval

(versie: 8-2-2020)

Deze wandeling is ongeveer 6 km lang. De route is minder geschikt voor kinderwagens en/of rolstoelen.

Kaartje met route

Deze route wordt regelmatig gecontroleerd. Kom je veranderingen in de route tegen, dan kun je deze melden op info@ivn-apeldoorn.nl

Routeaanduidingen zijn vet gedrukt

Bij de routebeschrijving is informatie opgenomen over speciale bezienswaardigheden.

Naar het beginpunt

Startpunt is parkeerplaats bij de Loenense waterval, Beekbergerweg, 7371 EW Loenen.

Algemene informatie

Gebiedsbeschrijving

De wandeling voert door het licht glooiende terrein van naaldbossen en gemengd bos over Landgoed De Vrijenberg. U wandelt langs akkers en weiden van de Loenense enk, door het dorp Loenen en komt tenslotte langs de Vrijenbergerspreng en de watervallen van Loenen, die gemaakt zijn ten behoeve van de aanleg van het kanaal Apeldoorn-Dieren (1848-1865). Om de diepgang in het kanaal op peil te houden, werden er sprengen gegraven en beken omgeleid om het kanaal te voeden. Vanaf de oorsprong van de spreng in het Schalterbos tot onder de grote waterval is er een totaal verval van 15½ meter. En, daarmee voor vele recreanten, een attractie in alle jaargetijden.

Op pad.....

Neem de linker uitrit van de parkeerplaats en steek de weg over. Ga na de brug rechtsaf, over het wildrooster. Blijf het pad met de spreng aan uw rechterhand volgen. Na ongeveer 250 m het eerste bospad links in. Op de driesprong linksaf.

Hier is een boom geplant voor het 50-jarig bestaan van het Scouting labelterrein de Vrijenberg. Het particuliere landgoed De Vrijenberg met het huis Bronkhorst is 73 hectare groot. In de negentiende eeuw werd het aangeduid als het Vrijenbergsche Zand. Er zijn uitsluitend voor Scouting Nederland en de Nederlandse Toeristen Club kampeerplekken beschikbaar.

Slag op De Vrijenberg (1354)

Eeuwen geleden heeft op het nu particuliere landgoed De Vrijenberg een heftige strijd gewoed om de vrijheid. In Holland woedden de Hoekse en Kabeljauwse twisten, in Gelderland de Heekerense en Bronkhorster twisten.

Hertog Reinoud II van Gelre had het hertogdom aan zijn oudste zoon Reinoud nagelaten. Zijn tweede zoon Eduard eiste echter ook een deel van het vaderlijk erfgoed op. Hij werd bij zijn aanspraken ondersteund door de heer van Bronkhorst en een groot deel van de adel.

De invloedrijke edelman Frederik van Heeckeren bleef de wettige hertog Reinoud III trouw. Daarnaast verklaarde Reinoud de boeren en dorpelingen, die meestal lijfeigenen waren vrij, om zich ook van hun steun te verzekeren. Aanvankelijk zag Reinoud zijn plannen lukken. De pas vrij verklaarde boeren, waar zich inmiddels ook veel landlopers en ander gespuis bij aangesloten hadden, koelden hun woede op de bezittingen van de adel. Daarvan hadden zeer velen de partij van de Bronkhorsters en Eduard gekozen. Hun kastelen werden verwoest en hun bezittingen en landerijen geplunderd. In hun blinde woede om te plunderen keken de boeren niet meer zo nauw of het nu om een edelman van de tegenpartij of van een medestander ging. Bij velen, maar vooral bij mensen uit het gewone volk, ging het toen niet meer om het ideaal, maar om de buit.

Daarom verloor Reinoud veel van zijn aanhang onder de edelen die hem eerst trouw waren gebleven. Zij sloten zich toen bij de Bronkhorsters aan. Tegen deze plundertochten traden de heer van Bronkhorst en zijn edelen vanzelfsprekend op. In 1354 troffen partijen elkaar op de heuvelachtige heide nabij Loenen in een van de heftigste gevechten die ooit op de Veluwe hebben plaatsgevonden. Het ging er zeer hard en verbitterd aan toe. Aan beide zijden vielen veel slachtoffers; de bijlen, dorpsvlegels, hooi- en mestvorken van de boeren konden het echter niet bolwerken tegen de slachtzwaarden en hellebaarden van de geharnaste ridders. De vrije boeren werden aan de voet van de heuvel totaal verslagen. De heuvel kreeg later de naam Vrijenberg.

In de zaal van hotel De Vrijenberg hing vroeger een toepasselijk wapen. Het stelde een berg voor met een vrijheidshoed er bovenop: de Vrijenberg. Twee gekruiste hellebaarden op zandgrond vormden de onderkant van het wapen. Het wapenschild was door een hertogskroon gekroond. Of dit wapen officieel verleend is, is niet bekend.

Na de slagboom rechtsaf. U passeert het informatie bord Vrijenberg, met plattegrond.

De begroeide stuifheuvelds vanaf dit bospad te zien, wijzen op een voormalige zandverstuiving. Het is nauwelijks voor te stellen, maar in het midden van de negentiende eeuw was er op de Veluwe bijna geen bos te bekennen. De Veluwe was een 'wild en bijster land' dat hoofdzakelijk bestond uit heidevelden en zandverstuivingen. Eind negentiende eeuw, met de oprichting van de Nederlandse Heidemaatschappij en Staatsbosbeheer werd een begin gemaakt met de beplanting van deze gebieden, vooral met grove den.

Pad blijven volgen en op de viersprong rechtdoor, omhoog een heuvel op. Na de heuvel bij eerste zijpad rechtsaf.

Direct links ziet u een dicht (productie)bos met Douglassparren. Voor het overige staan langs het pad overal grove dennen, geplant ter beteugeling van het stuifzand en voor het toen nog nodige mijnhout. Onder de dennen, die veel licht doorlaten naar de bodem, is veel ondergroei met voornamelijk blauwe bosbes.

Op de driesprong rechtdoor.

U passeert een trekkersveld van de camping met links een paar typische stuifheuveltjes begroeid met zomereiken. Deze eiken zijn te herkennen aan het markante blad met heel korte steeltjes en aan de eikels met juist lange steeltjes. Een volwassen boom produceert er wel 15.000 stuks per jaar. Een eik herbergt wel 300 soorten van dierlijk leven.

Op de volgende driesprong linksaf.

Het bosgebied hier, bekend als Loenense Veld, heeft als nieuwe eigenaar de Stichting Herstel en Beheer van Natuurwaarden. Deze stichting zet zich naar verluidt in voor omvorming van productiebos naar meer natuurlijk bos. Gevolg voor de wandelaar is wel dat tal van paden nu afgesloten zijn o.a. om rustgebieden voor de dieren te creëren.

Dit pad na s-bocht blijven volgen. Op de volgende driesprong linksaf. Bij eerste pad rechtsaf. Op de vijsprong schuin links oversteken (tweede pad van links). Steek daarna het wildrooster over en rechtdoor.

Een wildrooster wordt aangelegd om enerzijds het (wandel)verkeer een vlotte doorgang te bieden en anderzijds het wild (edelhert, ree en wild zwijn) de doorgang te belemmeren. Het gladde oppervlak van het metaalraster is voor de hoefdieren nagenoeg onbegaanbaar.

Eerste pad rechtsaf. Bij einde pad linksaf, de half verharde weg op.

Dit is de Loener Scheperweg. Een oude schapendrift voor kuddes gehoed door een scheper (herder).

De weg blijven volgen.

Links en rechts van het pad staat eikengeriefhout. Dit zijn eikenstobben die geregeld terug gesnoeid zijn omdat de staken werden gebruikt voor gereedschappen (palen, stelen) bij huis en boerderij. De schors van het afgehakte hout werd gebruikt om (schaaps)huiden te looien.

Aan uw linkerhand vindt u de natuurtuin 'Harmanahof'.

Harmanahof is gekocht door Harmana Kolkmeijer die er een vlindertuin van wilde maken. In 1996 overleed zij en schonk de tuin aan Natuurmonumenten, die het in bruikleen gaf aan IVN, vereniging voor natuureducatie. IVN-afdeling Eerbeek heeft de bestemming van de tuin ruimer gemaakt en onderhoudt de natuurtuin met als doel de verschillende leefmilieus voor hier voorkomende planten en dieren in stand te houden. Neem vooral een kijkje in de vrij toegankelijke natuurtuin!

U passeert een kerkgebouw met naastgelegen begraafplaats.

Rond 1557 werd hier een kapel gebouwd, gewijd aan St. Franciscus, met stenen die overbleven van de bouw van kasteel Ter Horst. De kapel werd in 1831 en 1861 uitgebreid en in 2009, samen met de toren gerestaureerd. De toren is, vanwege de historische waarde als enig overgebleven gedeelte van de oorspronkelijke kapel, rijksmonument.

De begraafplaats in huidige vorm, met monumentale toegangspoort, dateert van 1891. De uitgehouwen vlinder symboliseert de kortstondigheid van het leven en de onsterfelijkheid van de ziel. Het kerkhof was vroeger te bereiken via het 'mannenpad', van de pastorie langs de kerk naar de poort, of via het 'vrouwenpad' aan de andere zijde van de kerk. Verschil moest er zijn!

Insectenhotel Harmanahof

Aan het einde van het pad linksaf het rijwielpad op, Loenenseweg

Bij de eerste zijweg rechts, oversteken en de Leeuwenbergweg ingaan.

In het Henk Marsman plantsoen is een kudde damherten. De mannelijke damherten worden hert worden genoemd en de vrouwelijke dieren hinde. De herten dragen een schoffelgewei, de hinds niet. Het gewei begint zich te ontwikkelen in het tweede levensjaar en bestaat aanvankelijk uit een paar eenvoudige gevorkte uitsteeksels. Elk jaar in april wordt het gewei afgeworpen en vervangen door een groter gewei met afgeplatte stangen en stompe uitsteeksels.

De bronstijd van dit Aziatische damhert loopt van midden oktober tot begin november en eind mei. Begin juni komen de kalfjes ter wereld.

damhert

De Leeuwenbergweg blijven volgen. Voorbij Huis 'Den Enk' (links van de weg) het tweede pad links in (een deel van het Loenense Enkenpad).

Gezien de naam van het huis, loopt u nu, waarschijnlijk via een voormalig kerkenpad naar de RK kerk ter rechterzijde, over de enk van Loenen. Een door menselijke arbeid met schapenmest uit de potstal opgehoogd bouwland. Vroeger akkers, nu weide en veelal domein voor paarden. De kerk met kerkhof is uit 1869 en deels gefinancierd door de familie Hackfort van kasteel Ter Horst. De familie heeft in de kerk twee eigen banken en een grafkelder.

Aan het einde van het pad rechtsaf. U passeert het oorlogsmonument voor een Franse vliegenier.

Eventueel kunt u aan het eind van het pad op de asfaltweg rechtsaf gaan voor een bezoekje aan zorgboerderij Open Erf De Groote Modderkolk, waar natuur en zorg hoog in het vaandel staan. Er zijn producten van het land te koop zijn en er is horeca (theeschenkerij) aanwezig.

Op de asfaltweg linksaf.

In de bocht, achter twee beuken, bevindt zich een sprengkop. De naam 'Klein Veenhuijs' (huisnummer 31) doet vermoeden dat het grondwaterpeil hier hoog geweest moet zijn.

In de bocht naar links, bij het huisnummerbord 60, rechtsaf de half verharde weg in. Bij de parkeerplaats vóór huisnummer 60 (de ashram Sada Shiva Dahm) het rechts gelegen pad ingaan. Op de driesprong bij een slagboom linksaf.

Op de viersprong het pad oversteken. Bij volgende drie driesprongen het pad steeds rechtdoor blijven volgen (het pad heeft routepaaltjes met een blauwgeel plaatje).

U loopt hier door een gemengd bos met naald- en loofhout en passeert een kleine zandverstuiving. Het hele gebied telt veel stuifheuvels, nu vastgelegd door bos. Aan uw rechterhand dient tenslotte een niet-natuurlijke wal zich aan. Deze is ontstaan door menselijke arbeid in de 19^e eeuw: de uitgraving ten behoeve van de aanleg van de Vrijenbergerspreng.

Ga rechtsaf de wal op, richting de spreng met waterval. Bij de waterval aangekomen, het links gelegen pad stroomopwaarts volgen naar de bovenloop van deze Vrijenbergerspreng.

Steek uw hand eens even in het water om te voelen hoe koud het is. Sprengwater heeft het jaar door een vrij constante temperatuur van ongeveer 10°Celsius.

De Loenense waterval

De aanleg van het kanaal Apeldoorn-Dieren (1848-1865) is aanleiding geweest voor het ontstaan van de Loenense waterval. Rijkswaterstaat had bij het ontwerp te weinig maatregelen genomen om het waterpeil en de diepgang in het kanaal constant te laten zijn. Daarom werden er sprengen gegraven en beken omgeleid om het kanaal te voeden. De diepste val maakt het water nabij de Beekbergerweg. In vier trappen valt het water zeven meter en dertien centimeter naar beneden. Onderweg zijn er in het eerste deel ook een paar kleine vallen aangebracht. Dit is de Vrijenbergspreng die in 1657 in de kronieken al wordt genoemd. Hij is in de jaren 1874-76 met schop en kruitwagens uitgegraven in een bestaand erosiedal, verlengd en aangesloten op de al eerder gegraven Veldhuizenerspreng (omstreeks 1870), die uitmondt in het kanaal. Om het natuurlijke hoogteverschil te overbruggen werd het noodzakelijk om trapsgewijs en met behulp van stuwbakken het water te leiden. Zo zijn de kleine en grote gemetselde watervallen ontstaan met twee en vier trappen, waardoor ook het graafwerk en grondverzet beperkt bleef.

Vanaf de oorsprong in het Schalterbos tot onder de grote waterval is een totaal verval van 15 meter en daarmee in Nederland de waterval met het grootste verval.

Bij einde pad rechtsaf, naar de parkeerplaats, het beginpunt van deze wandeling.

Links ligt het voormalige hotel-pension De Vrijenberg, met de 15 m hoge uitkijktoren (Belvédère). Het hotel sloot in 1972 en is na een centrum voor asielzoekers nu in gebruik voor huisvesting van arbeidsmigranten.